

Marzena Majer*, Katarzyna Nowak*

POZIOM PRZYZZWOLENIA GÓRNIKÓW NA WYDŁUŻENIE WIEKU EMERYTALNEGO

Streszczenie

W artykule przedstawiono wyniki badań sondażowych opinie dotyczące przechodzenia górników na wcześniejsze emerytury. Przeprowadzony wśród tej grupy zawodowej sondaż wskazał, iż nie ma powszechnego przyzwolenia na wprowadzenie zmian w obowiązujących warunkach, uprawniających do przechodzenia na górnictw emeryturę. W opinii górników za zachowaniem status quo przemawiają w szczególności ciężkie i szkodliwe warunki, w jakich wykonują swoją pracę, a także jej fizyczna trudność oraz ponoszone ryzyko wypadkowe i chorobowe. Zdecydowane poparcie górników dla zachowania przez nich prawa do wcześniejszej emerytury, wiąże się z odczuwanym znacznym poziomem zadowolenia ze sposobu, w jaki działa system ubezpieczeń emerytalnych górników. Badani górnicy w większości aprobują warunki przechodzenia na wcześniejsze emerytury stawiane przez ustawodawcę. Jednocześnie nie dają przyzwolenia na zmianę obowiązującej granicy prawnej wieku emerytalnego.

Level of miners permission for prolonging retirement age

Abstract

The article presents the results of study survey sounding out opinions concern going on miners for earlier retire. Carried out survey among miners showed, that there is no common consent on putting changes into currently force condition entitle miners retirement. In miners' opinions keeping "status quo" is connected particular with harmful work conditions and also in less extent in hard work or incurring accident and illness risks. Strongly support by miners their currently rights for earlier retirement is connected with satisfaction of the way in which operate miners social security system. Most of miners participated in survey accept the conditions of earlier retirement placed by legislation, and don't accept changes in currently regulation concern retirement age limit.

1. WPROWADZENIE

Starzenie się społeczeństw europejskich jest faktem znanym i analizowanym od dawna. Prognozy dla Polski wskazują, że w najbliższej dekadzie dynamika procesu starzenia się naszego społeczeństwa będzie ponadprzeciętna (Bukowski, Lewandowski 2011). Znane są także tendencje na rynkach pracy. Dla przykładu można wymienić późniejsze rozpoczynanie pracy na pełny etat, z powodu rosnącego zapotrzebowania na kształcenie się, zachodzące zmiany społeczne, a wśród nich: jednoosobowe gospodarstwa domowe, bezdzietność par, oddzielne mieszkania różnych pokoleń rodziny. Wszystkie te fakty wymuszają konieczność wydłużania okresu aktywności zawodowej oraz stopniowych zmian w systemach emerytalnych. Niestety pomimo wprowadzenia reformy systemu emerytalnego (1999 r.), eksperci wskazują na konieczność wprowadzenia kolejnych zmian m.in.: podniesienia wieku uprawniającego do świadczeń eme-

* Główny Instytut Górnictwa

rytalnych, ograniczenia różnego rodzaju przywilejów. W tej sytuacji, kierując się formułą społecznej odpowiedzialności środowisk naukowych, w Głównym Instytucie Górnictwa podjęto badania rozpoznania poziomu przyzwolenia górników – beneficjentów przywilejów emerytalnych – na wydłużenie wieku emerytalnego.

W sprawie przywilejów emerytalnych górników rząd wyraził następującą opinię: „są złe i kosztują 8 mld zł rocznie” (Dziennik. Gazeta Prawna, 5.10.2009). Jak zapewnił wicepremier Waldemar Pawlak podczas konferencji prasowej, która odbyła się w maju 2011 r. „nie przewiduje się zmian w systemie emerytur górniczych”¹. Późniejsze wydarzenia, w szczególności exposé premiera Donalda Tuska (wygłoszone w listopadzie 2011 r.), potwierdziły zasadność zajęcia się problematyką wcześniejszych emerytur górniczych. Premier powiedział: „Jeśli chodzi o uprzywilejowane warunki przechodzenia na emeryturę w górnictwie, będziemy proponowali utrzymanie tych przywilejów wyłącznie dla tych, którzy pracują bezpośrednio przy wydobywaniu we wszelkiego rodzaju kopalniach” (Kostrzewski, Miączyński 2011).

2. WCZEŚNIEJSZE EMERYTURY GÓRNIKÓW – FUNKCJONUJĄCE ROZWIĄZANIA

Pojęcie **wcześniejszej emerytury** oznacza emeryturę przyznawaną „...w wieku niższym niż wiek emerytalny. Wcześniejsze emerytury obejmują: emerytury w niższym wieku emerytalnym ustanowione dla osób pracujących w tzw. warunkach szkodliwych (zatrudnionych w szczególnych warunkach i w szczególnym charakterze), emerytury przyznawane bez względu na wiek (np. górnikom i nauczycielom) i emerytury wcześniejsze oznaczające pod pewnymi warunkami prawo do przejścia na emeryturę 5 lat przed osiągnięciem powszechnego wieku emerytalnego” (System emerytalny... 2008).

W odniesieniu do górników można mówić o odrębnym systemie emerytalnym, w ramach zabezpieczeń emerytalnych. Ustawodawca w rozdziale 3a *Ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych* (Ustawa 1998), określił szczegółowo warunki nabycia prawa do emerytury górniczej. Są to: wymagany wiek, wymiar okresu pracy górniczej (i pracy równorzędnej) oraz relacja pomiędzy ubezpieczonym a otwartym funduszem emerytalnym. Ponadto, ustawa precyzuje kilka ważnych pojęć: praca górnicza, praca równorzędna z pracą górniczą, a także warunki zaliczania pracownikom zatrudnionym pod ziemią, w kopalniach siarki lub węgla brunatnego, okresu pracy w wymiarze półtorakrotnym. Ważne, z uwagi na cel podjętego badania, są zapisy odnoszące się do wieku emerytalnego. Określają one, iż górnicza emerytura przysługuje pracownikom, którzy ukończyli 50 lub 55 rok życia i spełniają ściśle określone warunki dotyczące okresu pracy górniczej (art. 50a), a także bez względu na wiek, gdy wykonywali pracę górniczą stale pod ziemią w pełnym wymiarze czasu pracy (art. 50).

Mając na uwadze także inne kraje poza Polską, górnicy zyskują przywilej przechodzenia na emeryturę we wcześniejszym wieku, niż pozostali ubezpieczeni. Sytuacja taka powiela się tam, gdzie górnictwo węglowe jest niszową gałęzią gospodarki,

¹ <http://www.rp.pl/arttykul/662634.html>

przykładowo w Wielkiej Brytanii (11 tys. zatrudnionych, w tym 27% pod ziemią – Dziubińska-Michalewicz 2005). Porównując dane zestawione w tabeli 1, tj. wiek emerytalny w systemie powszechnym z wiekiem uprawniającym górników do przejścia na emeryturę, można zauważyć, że w zdecydowanej większości państw europejskich uwzględnionych w analizie, wiek ten jest niższy o pięć lat. Zdarzają się nawet sytuacje, gdy jest on niższy np. o 10 i 15 lat – w Belgii lub o 10 lat – w Polsce.

Najbardziej zbliżony do systemu polskiego jest system belgijski: górnik pracujący tam pod ziemią (spełniający warunki), może zostać emerytem w wieku 55 lat. Przepracowanie pod ziemią 25 lat upoważnia go do przejścia na emeryturę, podobnie jak górnika polskiego, bez względu na wiek.

Warunki otrzymania górniczej emerytury są różne w każdym z analizowanych państw, przy czym najczęściej wymagane jest udokumentowanie 20- lub 25-letniego stażu pracy pod ziemią (pracy górniczej).

Warto podkreślić, iż jedynie w dwóch analizowanych państwach, tj. Bułgarii i Republice Federalnej Niemiec, w systemach emerytalnych dla osób zatrudnionych w górnictwie, partycypacja pracodawcy, czyli opłacana przez niego składka ubezpieczeniowa, jest wyższa niż w systemach powszechnych.

Tabela 1. Uprawnienia emerytalne górników w wybranych państwach (wiek, zasady)

Kraj	Funkcjonujące/planowane rozwiązania w odniesieniu do górników*	Wiek emerytalny w systemie powszechnym w 2010 r. M/K
Austria	Wiek: 60 lat Warunkiem skorzystania z emerytury górniczej jest posiadanie przynajmniej 20 kalendarzowych lat ubezpieczenia w zakładzie górniczym, w tym przynajmniej 10 lat faktycznego zatrudnienia w zawodzie górnika pod ziemią. Przepisy zapewniają górnikom łącznie wyższą emeryturę, np. za 12 miesięcy ubezpieczenia górniczego przysługuje 1,955 pkt. (dla osób niebędących górnikami – 1,78 pkt). Dodatkowo za każde 12 miesięcy rzeczywistego zatrudnienia jako górnik, przysługuje dodatek do emerytury w wysokości 0,3% podstawy obliczenia.	65/60
Albania	Wiek: 60 lat Rząd Albanii obniżył wiek emerytalny dla górników z 65 do 60 lat (zgodnie z obietnicami wyborczymi).	–
Belgia	Wiek: 55 lat – górnicy pracujący pod ziemią, bez względu na wiek, po 25 latach pracy, przepracowanych pod ziemią Przy udokumentowaniu przynajmniej 20 lat pracy w zawodzie górnika można nabyć prawo do emerytury w wysokości 1/30 (zamiast 1/41, 1/42, 1/43 lub 1/44 dla kobiet i 1/45 dla mężczyzn) za rok kalendarzowy pracy górnika pod ziemią. Każdy rok zatrudnienia daje prawo do rocznej sumy emerytury. Górnicy, którzy przepracowali pod ziemią przynajmniej 25 lat, otrzymują dodatek. Odpowiada on różnicy między kwotą emerytury za 30 kalendarzowych lat pracy pod ziemią, a ogólną kwotą ustawowej emerytury.	65/65
Bułgaria	Wiek: 52 lata dla mężczyzn, 57 lat dla kobiet W bułgarskim systemie emerytalnym, w ramach obowiązkowego systemu uzupełniającego (II filar) funkcjonują dwie kategorie, w tym zawodowy system dla zatrudnionych w szczególnych warunkach. Wyodrębnia on dwie kategorie pracowników: I (m.in. górnicy) i II. Składka opłacana każdorazowo przez pracodawcę wynosi dla pracowników I kategorii 12%, a dla II – 7%. Wyłącznie osoby podlegające temu systemowi mogą wcześniej przechodzić na emeryturę. Rozwiązanie to przenosi rozszczenia emerytalne osób pracujących w szczególnie trudnych warunkach z obszaru odmierności systemowej na obszar odmierności zwymiarowanej wielkością opłacanej przez pracodawcę składki emerytalnej.	63/60

	Rządowy projekt zakłada podniesienie o dwa lata wieku emerytalnego dla pracowników I kategorii (wojsko, MSW, górnictwo, przemysł chemiczny) i II kategorii zatrudnienia (nauczyciele). Po wejściu w życie kwestionowanych przepisów, planowanym na początek 2011 r., mężczyźni mogliby odejść na emeryturę odpowiednio w wieku 54 i 59 lat.	
Cypr	Wiek: 63 lata dla pracujących pod ziemią	65/65
Czechy	Wiek: 57 lat dla górników legitymujących się 15-letnim stażem pracy pod ziemią , według innego źródła 63 lata Program wcześniejszych emerytur dla górników został zatwierdzony przez czeski rząd w październiku 2009 r. Górnik, który przepracował w kopalni 15 lat ma obecnie możliwość zakończenia pracy w wieku 57 lat. Tydzień pracy w górnictwie jest krótszy o 2,5 godziny od ustawowego (również dla geologów) i wynosi 37,5 godziny.	M: 62 i 2 mies. K niemające dzieci: 60 i 8 mies. M urodzeni po 1968 r.: 65
Francja	Wiek: 1) 55 lat dla osób zatrudnionych w przedsiębiorstwach, których działalność jest bezpośrednio i wyłącznie związana z wydobyciem oraz wykonywana na miejscu wydobycia lub w bezpośrednim sąsiedztwie; 2) bez względu na wiek – wymóg 55 lat nie obowiązuje w przypadku osób ubiegających się o wcześniejszą emeryturę, jeśli: - legitymują się 120 kwartałami branżowymi pod uwagę przy obliczaniu świadczenia emerytalnego, - legitymują się co najmniej 60 kwartałami i otrzymują rentę z tytułu inwalidztwa zawodowego, - w wypadku przy pracy lub choroby zawodowej w związku ze stałą niezdolnością do pracy, nie korzystając z pomocy specjalnie ustanowionej w celu ułatwienia przeszerogowania pracowników przedsiębiorstw lub zainteresowanych instytucji. Jeżeli w wieku 55 lat podlegający górnictwu systemowi emerytalnemu nie legitymuje się 120 kwartałami, dającymi prawo do uzyskania świadczenia emerytalnego, praca wykonywana po ukończeniu 55 lat wliczana jest do okresu rozliczeniowego, do czasu zakończenia kwartału pozwalającego na osiągnięcie wymaganego okresu pracy. Wymagany wiek emerytalny zostaje obniżony o jeden rok za każde cztery lata pracy pod ziemią, ale nie może być niższy niż 50 lat w przypadku pracowników płacących składki od co najmniej 30 lat.	60/60
Hiszpania	Wiek: 52 lata , przy czym nie ma jednoznacznie ustalonego wieku dla emeryta górniczego (może być redukowany). Hiszpański rząd proponuje zmiany wieku emerytalnego i składek emerytalnych. Jedną z głównych kwestii w ramach planowanych zmian jest podwyższenie wieku emerytalnego dla górników z obecnych 52 lat. W górnictwie wiek emerytalny jest redukowany – w stosunku do powszechnego, tj. 65 lat – w zależności od lat efektywnie przepracowanych w określonej grupie zawodowej. Dla poszczególnych kategorii zatrudnionych jest wyznaczony tzw. wskaźnik redukcji, zróżnicowany ze względu na rodzaje zagrożeń występujące w miejscu pracy oraz toksyczność środowiska. Wynosi on od 0,05 do 0,50, przy czym ostatni z nich obowiązuje dla osób pracujących „na przodku” i wiertaczy. Wcześniejsza emerytura (w pełnym wymiarze) przysługuje górnikom, mającym prawo do wskaźnika redukcji, którzy objęci zostali specjalnym systemem górniczym od 1 kwietnia 1969 r. i wpłacali składki na górniczy fundusz emerytalny lub należeli do funduszu ubezpieczeniowego robotników najemnych przed 1 stycznia 1996 r. i opłacali składki ubezpieczeniowe przez minimum 15 lat (co najmniej ostatnie dwa lata składkowe powinny wystąpić w 15-letnim okresie poprzedzającym nabycie prawa do emerytury).	65/65
Polska	Wiek: 55, 50 lat, bez względu na wiek 1) 55 lat i okres pracy górniczej wynoszący łącznie z okresami pracy równorzędnej co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 10 lat pracy górniczej; 2) 50 lat i okres pracy górniczej wynoszący łącznie z okresami pracy równorzędnej co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 15 lat pracy górniczej; 3) bez względu na wiek i zajmowane stanowisko, jeśli wykonywano stałą pracę górniczą pod ziemią i w pełnym wymiarze czasu pracy, przez okres co najmniej 25 lat.	65/60
Republika Federalna Niemiec	Wiek: 60 lat Na ubezpieczenie górnicze pobierana jest przeciętnie wyższa składka niż w innych systemach zakładowych (II filar). W systemie „górnictwa” wyższa jest partycypacja pracodawcy (w pozostałych składka jest płacona po połowie). Wcześniejsza emerytura przysługuje górnikowi dolowemu, jeżeli: - ukończył 60 lat i wykaże 25 lat składkowych ze stałą pracą pod ziemią (do 25 lat stałej pracy pod ziemią zalicza się również okresy otrzymywania zasiłku przejściowego w sytuacji, gdy ostatnią pracą przed jego otrzymaniem była praca górnika dolowego); - ma 25 lat okresu składkowego na podstawie zatrudnienia polegającego na stałej pracy pod ziemią	65/65

	<p>razem z okresami nieskładkowymi przyporządkowanymi do górniczego ubezpieczenia emerytalno-rentowego;</p> <p>- ma 25 lat okresów składkowych w samym górnictwie lub razem z okresami nieskładkowymi przyporządkowanymi do górniczego ubezpieczenia rentowego i a) przez 15 lat był zatrudniony jako rębacz; b) wymagane 25 lat stałego zatrudnienia pod ziemią wypełnił samymi okresami składkowymi lub okresami nieskładkowymi przyporządkowanymi do górniczego ubezpieczenia emerytalnego, jeżeli do tego wlicza się:</p> <p>a) za każde dwa pełne miesiące kalendarzowe pracy rębacza po trzy miesiące kalendarzowe,</p> <p>b) za każde trzy pełne miesiące kalendarzowe, w których ubezpieczony był zatrudniony przed 1 stycznia 1968 r. pod ziemią i wykonywał prace inne niż praca rębacza po dwa miesiące kalendarzowe,</p> <p>c) prace wykonywane pod ziemią przed 1 stycznia 1968 r. w przypadku ubezpieczonych, którzy przed tą datą wykonywali pracę rębacza i muszą z niej zrezygnować, ponieważ zmniejszyła się ich zdolność do pracy w górnictwie.</p> <p>Dla osób ubezpieczonych urodzonych po 31 grudnia 1951 r., wiek emerytalny będzie stopniowo podnoszony do 62 lat, jeśli nie będą miały zastosowania przepisy o ochronie praw nabytych.</p>	
Wielka Brytania	<p>Wiek: 60 lat</p> <p>W Wielkiej Brytanii nie występuje tzw. wcześniejsza emerytura. Dla górników funkcjonuje odrębny system emerytalny: MPS – Program Emerytalny Pracowników Górnictwa. Wiek emerytalny dla członków MPS wynosi 60 lat zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet (obecnie członkostwo nie jest obowiązkowe).</p> <p>W związku z procesami prywatyzacyjnymi w Brytyjskiej Korporacji Węglowej, górnicy uzyskali specjalne gwarancje, tj. zapowiedź waloryzacji górniczych emerytur przynajmniej zgodnie ze wzrostem inflacji oraz dodatkowe bonusy, które także będą waloryzowane.</p>	65/60

*Źródła: Dziubińska-Michalewicz 2005; Pożeraj 2007; Kłos 2011; balkaninsight.com/en/article/albania-slashes-retirement-age-for-miners; ibngr.pl; praguepost.com/business/2518-miners-granted-early-retirement.html; nettg.pl; towerswatson.com/spain/research/1483; zus.pl, deutsche-rentenversicherung-bund; mps-pension.org.uk/; bas.sejm.gov.pl, eures-tre regio/eu/pl.

3. WCZEŚNIEJSZY WIEK EMERYTALNY W OPINII SPOŁECZNEJ, PARTNERÓW SPOŁECZNYCH ORAZ GÓRNIKÓW

3.1. Opinia społeczna

Kwestia wieku emerytalnego była w ostatnich latach parokrotnie sondowana w badaniach CBOS. W 2011 r. analizowano m.in. stosunek społeczeństwa do stopniowego podwyższania wieku uprawniającego do przejścia na emeryturę. Wyniki wskazują, że chociaż sprzeciw wobec podwyższania wieku emerytalnego był w 2011 r. minimalnie mniejszy niż rok wcześniej, nie zmieniło to zdecydowanego negatywnego nastawienia społeczeństwa do tej propozycji. Blisko trzy czwarte dorosłych Polaków wypowiedziało się wbrew podwyższeniu wieku uprawniającego do przejścia na emeryturę, a propozycję tę poparło 17% ankietowanych. Niechęć do podnoszenia wieku emerytalnego dominowała we wszystkich analizowanych grupach społeczno-demograficznych (Roguska 2011). W tym samym badaniu zapytano także o nastawienie wobec zmian dotyczących systemu ubezpieczeń społecznych służb mundurowych oraz KRUS. Problem ten był przedmiotem badań od 2008 r., a uzyskane dane pokazują, że Polacy opowiadają się za zmianami zmierzającymi do większego ujednoczenia zasad przechodzenia na emeryturę. Ich zdaniem zasady nabywania świadczeń emerytalnych powinny być jednakowe dla jak największej grup osób pracujących. Większość badanych popierała postulat likwidacji przywilejów emerytalnych pracowników służb mundurowych i objęcie ich powszechnym systemem emerytalnym. Rozwiązaniu temu sprzeciwiał się natomiast więcej, niż co czwarty ankietowany. Jeszcze większe

było społeczne przyzwolenie na zmiany w systemie ubezpieczeń rolniczych. W opinii ogromnej większości badanych, rolnicy podobnie jak inni pracujący, powinni płacić składki emerytalne odpowiadające ich dochodom (przeciwego zdania był co jedenasty ankietowany) (Roguska 2011).

Szerzej o przywilejach emerytalnych różnych grup społeczno-zawodowych traktowało badanie CBOS przeprowadzone w 2008 r. (Roguska 2008). Zebrane wówczas informacje na temat możliwości korzystania z wcześniejszej emerytury, wskazują na bardzo duże zróżnicowanie opinii badanych. Ponad połowa uważała, iż lista zawodów uprawniających do przechodzenia na wcześniejszą emeryturę powinna być utrzymana w obecnym kształcie lub nawet poszerzona. Za jej ograniczeniem opowiadał się prawie co trzeci ankietowany, a tylko nieliczni (6%) byli przekonani, że możliwość przechodzenia na wcześniejszą emeryturę powinna ulec całkowitej likwidacji. W opinii społecznej prawo do wcześniejszej emerytury należy zachować wśród górników (62%) oraz hutników (49%). Mniej jednoznaczny był stosunek badanych do przywilejów służb mundurowych. Największe grupy badanych były zdania, że prawo do przejścia na wcześniejszą emeryturę powinni utrzymać wyłącznie żołnierze zawodowi i policjanci, pracujący w trudnych warunkach lub będący odpowiedzialni za zdrowie i życie innych ludzi (odpowiednio 42% i 41%). Przeważało także przekonanie o prawie do wcześniejszej emerytury dla: nauczycieli, artystów, dziennikarzy, pracowników energetyki i transportu publicznego.

Podsumowując, za ograniczaniem przywilejów emerytalnych stosunkowo najczęściej optowali badani najlepiej wykształceni i sytuowani. Ciekawostką stanowi fakt, iż osoby z wykształceniem wyższym często były zwolennikami utrzymania wcześniejszych emerytur dla nauczycieli. W świetle przytoczonych danych można zgodzić się z autorką opracowania „System emerytalny – oceny i postulaty” (Roguska 2008). Stwierdza ona, że partykularyzmy grupowe odgrywają dużą rolę w myśleniu o systemie emerytalnym. Potrzeba ograniczenia możliwości przechodzenia na wcześniejszą emeryturę zazwyczaj najczęściej jest deklarowana do momentu, gdy postulowane zmiany nie naruszają własnych interesów.

W badaniu prowadzonym przez CBOS w 2007 r. zwrócono uwagę m.in. na zagadnienie społecznego odbioru korzyści z przechodzenia na wcześniejszą emeryturę w trzech wymiarach: jednostkowym, społecznym i gospodarczym. Zadano następujące pytanie: Czy przechodzenie na wcześniejszą emeryturę przed osiągnięciem wymaganego wieku emerytalnego jest raczej korzystne, czy też niekorzystne dla: 1) pracowników, którzy przeszli na wcześniejsze emerytury, 2) ogółu pracujących, 3) polskiej gospodarki. Większość badanych Polaków uznała, że wcześniejsze emerytury są bardzo korzystne dla samych emerytów, znacznie mniej korzystne dla ogółu zatrudnionych, a zdecydowanie niekorzystnie wpływają na gospodarkę kraju (Szczepańska 2007).

3.2. Górnicze związki zawodowe wobec wcześniejszych emerytur

Przedstawione powyżej badania sygnalizowały, iż w opinii społecznej górnicy mają prawo do przechodzenia na wcześniejsze emerytury. Nie ma także zgody wśród górniczych związków zawodowych na podwyższenie granicy prawnej wieku emerytalnego. Wystarczy przytoczyć wypowiedź przewodniczącego NSZZ „Solidarność”

Piotra Dudy dla „Gazety Wyborczej”: „Nie ma możliwości, by górnicy stracili swoje emerytury. Jeżeli rząd spróbuje je ruszyć, to się przekonają, jacy jesteśmy silni” (za: PAP, 23.05.2011). Zdaniem Dominika Kolorza, szefa górniczej „Solidarności”, związkowcy nigdy nie zgodzą się na zmiany w górniczych emeryturach. W 2005 r. eksperci z medycyny pracy byli zgodni, uznając, że praca pod ziemią dłużej niż przez 25 lat jest po prostu niemożliwa. Od momentu przeprowadzenia badań nic się nie zmieniło, gdyż warunki pod ziemią nie uległy poprawie. Kolorz podważa także informacje o dofinansowywaniu z budżetu górniczych emerytur (4 mld zł rocznie). Jak stwierdza: „To bzdura, chyba że bierzemy pod uwagę wszystkich górniczych emerytów, nawet tych z okresu PRL-u. Jeżeli popatrzyć na emerytów, którzy odeszli z kopalń po 2006 roku, to nie kosztują oni budżetu ani złotówki”. Przywołuje także najnowsze wyliczenia Górniczej Izby Przemysłowo-Handlowej w Katowicach, z których wynika, że w ciągu minionych dziesięciu lat górnictwo węgla kamiennego wpłaciło do budżetu państwa i budżetów lokalnych ponad 58,7 mld zł. Stanowi to 34% wpływów górnictwa ze sprzedaży węgla. W tym czasie kopalnie skorzystały jedynie z ponad 8,1 mld zł dotacji budżetowych (Głogowski 2011).

Warto zwrócić uwagę na zapowiadane w listopadowym exposé premiera zmiany w emeryturach górniczych: „Jeśli chodzi o uprzywilejowane warunki przechodzenia na emeryturę w górnictwie, będziemy proponowali utrzymanie tych przywilejów wyłącznie dla tych, którzy pracują bezpośrednio przy wydobywaniu we wszystkich rodzajach kopalniach. Oni dzisiaj dysponują specyficznymi, im precyzyjnie dedykowanymi przywilejami, i te powinny być zachowane, natomiast niektórzy korzystający ze szczególnych uprawnień do emerytur górniczych tego lub podobnego typu, a którzy nie pracują bezpośrednio przy wydobywaniu, będą mogli skorzystać z emerytur przejściowych, tak aby pozostali jak najszybciej mogli wejść do systemu powszechnego”. Odpowiedź związkowców była natychmiastowa: „Precyzyjne określenie, kto fedruje, a kto nie, jest w kopalni niemożliwe. Przecież górnicy zmieniają oddziały. Raz pracują na ścianie, a innym razem gdzie indziej. Taka jest specyfika tego zawodu” (Wacław Czerkawski, wiceszef Związku Zawodowego Górników). „W górnictwie pracuje 115 tys. osób, z czego ok. 80 tys. zatrudnionych jest pod ziemią. A co z osobami, które pracują w górnictwie, ale niekoniecznie cały czas pod ziemią? Tu zapewne premier przeprowadzi zmiany” (Kostrzewski, Miączyński 2011).

3.3. Poziom przyzwolenia górników na wydłużenie wieku emerytalnego – badania własne

Celem podjętych badań było określenie poziomu akceptacji wydłużenia wieku emerytalnego wśród pracowników kopalń węgla kamiennego uprawnionych do wcześniejszej emerytury. Z uwagi na specyfikę problemu, jak również założony cel, w badaniu zdecydowano się wykorzystać sondaż, a więc jedną z metod badań ilościowych i równocześnie jedną z podstawowych metod socjologii empirycznej. Wykorzystanie w badaniach sondażu implikowało wybór określonej techniki oraz opracowanie poprawnego metodologicznie narzędzia, tj. badania audytoryjnego; użycie ankiety audytoryjnej, czyli wypełnianej niezależnie przez wiele osób w tym samym miejscu i czasie.

Kwestie dotyczące górniczego systemu emerytalnego stanowią niezwykle delikatną materię badawczą. Poruszając tę tematykę starano się, aby zadawane pytania ankietowe były szczególnie dopracowane i nie wzbudzały w respondentach poczucia zaniepokojenia planowanymi przez rząd zmianami. Stąd też pytania zostały poprzedzone krótkim wyjaśnieniem celu badawczego. Ponadto, formułując pytania, starano się, by respondent nie miał najmniejszych trudności z odczytaniem zarówno ich intencji, jak i zamierzonego sensu.

W ankiecie znalazły się pytania o charakterze metryczkowym i sondujące. Pierwsze z nich dotyczyły wieku, stażu pracy pod ziemią i stanowiska pracy. Zachowano następujący układ stanowisk: robotnicze pod ziemią, dozór dołowy, inne (jakie?). Pytania sondujące dotyczyły:

- ogólnego nastawienia do stopniowego podwyższania wieku emerytalnego (wzorowano się tutaj na pytaniu, które zadał CBOS w sondażu prowadzonym w 2011 r., przy czym dodano passus o osobach pracujących w warunkach szkodliwych),
- postrzegania korzyści z przechodzenia na wcześniejszą emeryturę – w wymiarze jednostkowym, społecznym i gospodarczym (wykorzystano w tym wypadku pytanie z sondażu CBOS z 2007 r.),
- opinii o przywilejach emerytalnych różnych grup społeczno-zawodowych (w tym górników),
- poziomu przyzwolenia na wprowadzanie zmian w funkcjonującym systemie emerytalnym dla górników.

W wyborze próby (wybór jednostek obserwacji) do badania sondażowego zdecydowano się na dobór celowy, mając świadomość, że nie upoważnia on do stosowania twierdzeń rachunku prawdopodobieństwa i metod statystyki matematycznej. Jak zauważyła Earl Babbie (2005), badania społeczne prowadzone są często w sytuacjach, w których nie jest możliwe dobranie prób probabilistycznych takiego rodzaju, jakie stosuje się w dużych sondażach. Zdarzają się nawet sytuacje, gdy taki dobór nie byłby właściwy.

Dokonując wyboru jednostek obserwacji, wzięto pod uwagę jedno podstawowe kryterium, którym było zatrudnienie w kopalni węgla kamiennego na stanowisku uprawniającym w przyszłości do górniczej emerytury. Starano się także, aby były reprezentowane różne grupy wiekowe. Założono, że wielkość próby wyniesie 100 osób.

Sondaż przeprowadzono w trakcie szkoleń zawodowych dla pracowników kopalń węgla kamiennego, w drugiej połowie 2011 r. Objęto nim w sumie 103 górników, w tym 84 zatrudnionych na stanowiskach robotniczych (z czego 73 pod ziemią) oraz 19 osób dozoru ruchu. Respondenci reprezentowali różne grupy wiekowe:

- do 25 lat – 27 osób,
- od 26 do 30 lat – 19 osób,
- od 31 do 35 lat – 17 osób,
- od 36 do 40 lat – 10 osób,
- 41 lat i więcej – 30 osób.

Staż pracy w górnictwie (w odniesieniu do pracowników dołowych był tożsamy ze stażem pracy pod ziemią) był także zróżnicowany i kształtował się następująco:

- do 5 lat – 57 osób,
- od 6 do 10 lat – 3 osoby,
- od 11 do 15 lat – 3 osoby,
- od 16 do 20 lat – 8 osób,
- 21 lat i więcej – 23 osoby.

Dziewięciu spośród badanych respondentów nie udzieliło informacji o posiadanym stażu.

Wcześniejsze emerytury górnicze w opinii samych górników

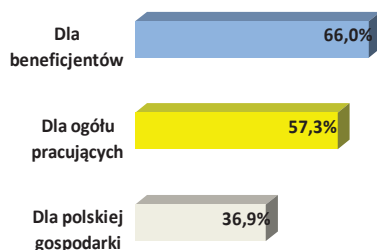
Autorzy pracy postawili grupie badanych respondentów następujące pytania:

1. Czy przechodzenie na wcześniejszą emeryturę jest dogodnie dla korzystających z uprawnień oraz ogółu pracujących?
2. Czy jest to korzystne także dla polskiej gospodarki?
3. Czy podejmujący w przyszłości pracę w zawodach obecnie uprzywilejowanych powinni zachować takie same przywileje?

Kwestie te poddano osądowi samych zainteresowanych, czyli górników.

Jak wynika z zebranych danych (rys. 1), wcześniejsze emerytury są:

- korzystne dla beneficjentów (66% odpowiedzi „zdecydowanie korzystne” i „raczej korzystne”),
- mniej korzystne dla ogółu zatrudnionych (57,3% odpowiedzi „zdecydowanie korzystne” i „raczej korzystne”),
- niekorzystne dla polskiej gospodarki (42,7% odpowiedzi „zdecydowanie niekorzystne” i „raczej niekorzystne”, 36,8% odpowiedzi „zdecydowanie korzystne” i „raczej korzystne”).



Rys. 1. Postrzeganie korzyści z przechodzenia na wcześniejszą emeryturę w odniesieniu do samych zainteresowanych, ogółu pracujących i gospodarki (N = 103)

Fig. 1. Perceived advantages of taking early retirement with reference to the interested workers, the entirety of people employed and the economy (N = 103)

Powyższe dane obrazują, iż opinie badanych górników są zbieżne z nastawieniem większości dorosłych Polaków, wyrażonym w sondażu z 2007 r. (badania CBOS).

Sposób odbioru korzyści z faktu możliwości przechodzenia na wcześniejszą emeryturę – w wymiarze jednostkowym, społecznym i gospodarczym, warunkowały ce-

chy społeczno-demograficzne respondentów. Proporcjonalnie najwięcej badanych postrzegających wcześniejsze emerytury jako korzystne dla samych emerytów, ogółu pracujących i polskiej gospodarki było wśród robotników, odpowiednio: 71,4, 63,1, 39,3% odpowiedzi. Wśród osób dozoru przeważały częściej opinie, że wcześniejsze emerytury są niekorzystne dla ogółu pracujących i dla gospodarki (odpowiednio: 57,9 i 63,2% odpowiedzi). Opinii, iż są one niekorzystne dla samych emerytów było już stosunkowo mniej niż opinii przeciwnych (odpowiednio: 36,8 i 42,1% odpowiedzi).

Na pytanie o zachowanie dotychczasowych przywilejów przez podejmujących w przyszłości pracę w zawodach wyspecyfikowanych w ankiecie, zdecydowana większość badanych (70,9%) opowiedziała się za skróceniem listy zawodów uprawniających do przechodzenia na wcześniejszą emeryturę. Więcej niż co piąty respondent popierał zachowanie przywilejów w przypadku wszystkich wymienionych grup zawodowych. Jedna osoba (robotnik, wiek w przedziale: 41 lat i więcej) była zdania, że podejmujący w przyszłości pracę w tych zawodach, nie powinni mieć żadnych przywilejów (powinni być traktowani tak samo, jak pozostali ubezpieczeni). Rozkład wyników obrazuje tabela 2.

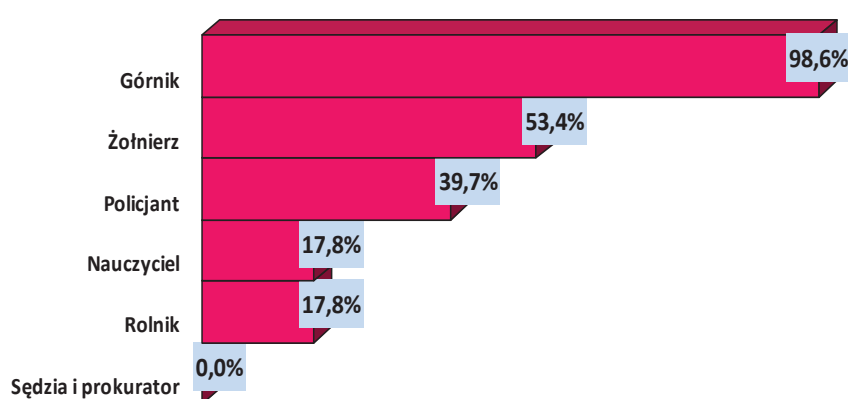
Tabela 2. Zachowanie przywilejów przez wybrane grupy zawodowe

Pytanie: Policjanci, żołnierze, rolnicy, sędziowie i prokuratorzy, górnicy, nauczyciele mają więcej przywilejów emerytalnych niż pozostali ubezpieczeni. Które z poniższych rozwiązań – według Pana – byłoby najbardziej sprawiedliwe dla osób, które w przyszłości będą podejmować pracę w tych zawodach?	Odpowiedź % (N = 103)
1. Podejmujący w przyszłości pracę w tych zawodach powinni mieć te same przywileje, jak obecnie w nich pracujący	22,3
2. Podejmujący w przyszłości pracę powinni zachować przywileje tylko w niektórych zawodach takich, jak	70,9
3. Podejmujący w przyszłości pracę w tych zawodach nie powinni mieć przywilejów (powinni być traktowani tak samo jak pozostali ubezpieczeni)	1
4. Trudno powiedzieć	5,8
Razem	100

Badanych wybierających odpowiedź numer 2, proszono także o wskazanie konkretnych zawodów. Wybór był następujący: policjant, żołnierz, rolnik, sędzia i prokurator, górnik, nauczyciel. Graficzna prezentacja wyników (rys. 2) potwierdza, że prawo do zachowania obecnych przywilejów emerytalnych powinno być utrzymane w szczególności wśród podejmujących pracę w zawodzie górnika (98,6% wskazań). Badani wymienili również takie zawody, jak: żołnierz, policjant, nauczyciel i rolnik. Jako niesprawiedliwe w odczuciu badanych byłoby natomiast pozostawienie dotychczasowych przywilejów przyszłym sędziom i prokuratorom.

Inne pytanie skierowane do respondentów odwoływało się do poczucia sprawiedliwości społecznej w kwestii przywilejów emerytalnych górników, a więc możliwości przechodzenia na wcześniejszą emeryturę. W świadomości zdecydowanej większości badanych (83,7%), przywilej ten jest społecznie sprawiedliwy. Zdecydowane poparcie respondentów wobec prawa górników do wcześniejszej emerytury wiąże się ze znacznym poziomem zadowolenia ze sposobu, w jaki działa system ubezpieczeń

emerytalnych górników w Polsce. Zdecydowana większość górników (85,5%) wyraża zadowolenie z obowiązującego w tym względzie prawa.



Rys. 2. Zawody, które powinny zachować obecne przywileje (N = 73)

Fig. 2. Professions that should maintain the present privileges (N = 73)

Sondując opinie o wcześniejszych emeryturach górniczych zapytano także o obowiązujące warunki przechodzenia na emeryturę, a także ewentualne ich zmiany. Jak wspomniano już wcześniej, ustawodawca określił szczegółowo warunki nabycia prawa do emerytury górniczej, a są to m.in. wymagany wiek, wymiar okresu pracy górniczej (i pracy równorzędnej). Uściślenia te warunkowały zamieszczenie w kwestionariuszu następującego pytania: Prawo do górniczej emerytury na zasadach obowiązujących od 1 stycznia 2007 r. mają górnicy spełniający łącznie określone warunki. Czy Pana zdaniem obowiązujące zapisy (wymienione poniżej) wymagają zmiany bądź uzupełnienia?

Zapisy, o których wspomniano w pytaniu:

Wariant 1. Ukończenie 55 lat. Okres pracy górniczej wynosi łącznie z okresami pracy równorzędnej, co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 10 lat pracy górniczej.

Wariant 2. Ukończenie 50 lat. Okres pracy górniczej wynosi łącznie z okresami pracy równorzędnej co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 15 lat pracy górniczej.

Wariant 3. Bez względu na wiek i zajmowane stanowisko, jeśli wykonywało się pracę górniczą pod ziemią stale i w pełnym wymiarze czasu pracy przez okres co najmniej 25 lat.

Możliwość udzielenia odpowiedzi, w każdym przypadku, była taka sama, tzn. respondent dokonywał następującego wyboru:

- moim zdaniem, zapis ten należy pozostawić w obecnym brzmieniu,
- według mnie należałoby wprowadzić następujące zmiany (respondent podaje dokładne przykłady zmian).

Odpowiedzi badanych, zestawione w tabeli 3, pokazują, że większość aprobuje warunki stawiane przez ustawodawcę. Można zatem wnioskować, że większość górników nie wyraża zgody na zmianę obowiązującej granicy wieku emerytalnego.

Uwagę zwraca stosunkowo duży udział procentowy badanych, którzy nie udzielili odpowiedzi. Były to osoby zatrudnione na stanowiskach robotniczych i dozoru, zróżnicowane wiekiem, stąd trudno wyrokować w sprawie ich motywów. Istnieje jednak prawdopodobieństwo, że przytoczone zapisy okazały się zbyt skomplikowane, a nieudzielenie odpowiedzi, wydawało się jedynym sposobem na uniknięcie niekomfortowej sytuacji.

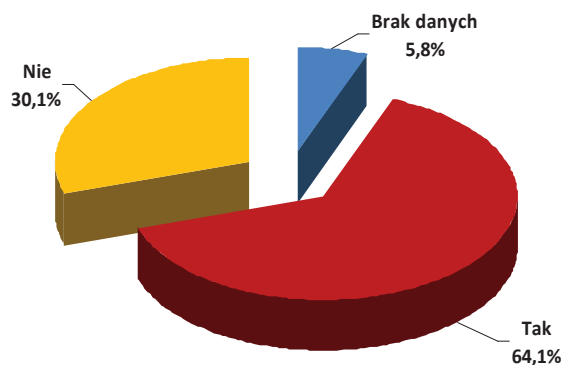
Tabela 3. Ocena warunków wiekowo-stażowych według wariantów (% , N = 103)

Odpowiedź	Wariant 1	Wariant 2	Wariant 3
Moim zdaniem, zapis ten, należy pozostawić w obecnym brzmieniu	68,9	63,1	68,0
Według mnie należałoby wprowadzić następujące zmiany...	8,7	5,8	4,9
Brak danych	22,3	31,1	27,2
Razem	100	100	100

Proponowane przez badanych zmiany (nie wszystkie pozostawały w zgodzie z ocenianym wariantem), odnosiły się zarówno do wieku, jak i wymaganego stażu pracy górniczej (przykładowo – minimalny wiek 55 lat i 25 lat pracy górniczej). Niektórzy badani proponowali uzależnienie prawa do przechodzenia na wcześniejsze emerytury od warunków pracy, w tym stanowiska pracy górnika (kwestia ta pojawi się ponownie przy analizie odpowiedzi na następne pytanie). Pojawiły się także opinie, że przechodzącym na emeryturę górniczą bez względu na wiek, należy obniżyć wymagany czas pracy górniczej z 25 do 20 lat. Podczas pozostałych pięciu lat górnik powinien zostać skierowany do pracy na powierzchni. Zamiennie proponowano, aby warunkiem przechodzenia na emeryturę górniczą był wyłącznie okres pracy górniczej – wykonywanie pracy górniczej stale pod ziemią i w pełnym wymiarze czasu pracy przez okres co najmniej 25 lat. Wymóg posiadania 25-letniego okresu pracy górniczej pojawiał się także w innych propozycjach, w odniesieniu zarówno do wariantu 1, jak i 2. Inna propozycja dotyczyła wprowadzenia co najmniej 15 lat pracy górniczej (w miejsce obecnej 10-letniej) dla pracowników dozoru.

Pojawiające się tu odpowiedzi bezpośrednio nawiązują do kolejnych, podnoszonych w badaniach kwestii – uzależnienie uprawnień do górniczej emerytury od zajmowanych stanowisk dołowych. Większość ankietowanych (64,1%) podzielała opinię, że wszyscy zatrudnieni pod ziemią pracują w równie ciężkich warunkach. Tym samym przechodzenie na wcześniejszą emeryturę jest kwestią oczywistą. Przeciwnego zdania było 30,1% badanych (rys. 3). Przyznanie prawa do wcześniejszej emerytury wszystkim pracownikom dołowym postulowali:

- najczęściej robotnicy (64,3% odpowiedzi),
- respondenci, których wiek mieścił się w przedziale od 31 do 40 lat (66,7%),
- pracujący w górnictwie, co najmniej od sześciu lat (70,3%).



Rys. 3. Pracujący pod ziemią, a prawo do wcześniejszej emerytury (N = 103)

Fig. 3. Workers employed underground and the early retirement right (N = 103)

Respondentów nieprzekonanych, proszono o wskazanie stanowisk, które – w ich opinii – nie powinny być objęte wspomnianymi uprawnieniami. Wypowiedzi badanych miały bardzo zróżnicowaną formę:

- wyliczenie konkretnych stanowisk pracy oraz nazw oddziałów,
- określenie charakteru pracy,
- wskazanie grup osób poprzez zaprzeczenie i eliminację, przykładowo: „tylko górniczy” (w domyśle – pozostali już nie), „strike górnik – przodki, ściany, stanowiska poza wydobyciem” („wszystkie oprócz przygotówki i ścian”)².

Pomimo że lista „wykluczonych” z górniczego systemu emerytalnego była dość bogata, interpretacja danych z uwagi na ich formę jest trudna, wręcz merytorycznie niewskazana (możliwość popełnienia błędu). Można jedynie stwierdzić, że proporcjonalnie najczęściej były wskazywane następujące stanowiska: dozór (w tym wyższy i średni), sygnalista szybowy, elektryk (elektromonter), osoby wykonujące prace poza przodkiem i ścianą oraz w oddziale szybowym.

Ankietowanych pytano także o możliwość wprowadzenia innych rozwiązań w kwestii górniczych emerytur. Tylko czterech spośród badanych wybrało odpowiedź twierdzącą i zasugerowało własne rozwiązania. Pozostały odsetek stanowią osoby, które wskazały odpowiedź negatywną (89,3%) lub nie udzieliły żadnej (6,8%).

Propozycje nowych rozwiązań wyrażone przez trzech badanych dotyczyły kwestii zaliczania dni chorobowych do okresów składkowych (należy wyjaśnić, że jest to odwołanie się do stanu prawnego sprzed 1 stycznia 2007 r.):

- „Bez sensu jest odrabianie chorobowego, które nie było następstwem wypadku w pracy. Dlaczego mamy odrabiać okres za który i tak mamy odciągnięte składki. Po to te składki są odciągane, żeby osoba, której stan zdrowia nie pozwala na pracę mogła spokojnie skorzystać z chorobowego. Składki chorobowe powinny być traktowane jako tzw. ubezpieczenie” (robotnik, wiek do 30 lat).
- „Nie odrabiać chorobowego” (robotnik, wiek do 30 lat).
- „Nie odrabiać zwolnienia lekarskiego” (robotnik, wiek do 30 lat).

² W przytoczonych odpowiedziach zachowano oryginalną pisownię.

Propozycja trzeciego respondenta brzmiała następująco: „Wiek emerytalny 65 lat i od każdego roku pracy pod ziemią przeliczyć 1,5. Przykład 30 lat pracy – po przeliczeniu 15 mam do emerytury 65 – 15 = 50 lat i przejście na emeryturę” (dozór dołowy, wiek 41 lat i więcej). Rozwiązanie to przypomina nieco system hiszpański, gdzie wiek emerytalny w odniesieniu do górników jest redukowany – w stosunku do powszechnego (65 lat) – w zależności od lat efektywnie przepracowanych w określonej grupie zawodowej.

Ostatnie pytanie miało charakter otwarty, tzn. respondent odpowiadał własnymi słowami, nie posiadając żadnych możliwości wyboru przygotowanych wcześniej odpowiedzi. Pytanie brzmiało następująco: Jakich argumentów użyłby Pan, gdyby musiał stanąć w obronie obecnego systemu emerytalnego dla górników, a jakich, jeśli stałby Pan na stanowisku iż należy go zmienić?

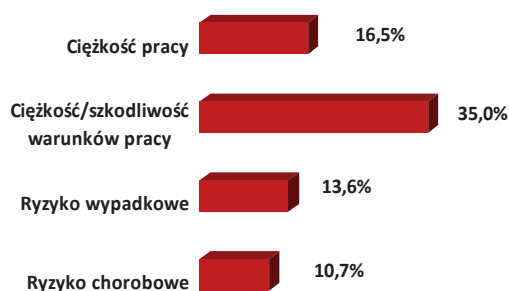
Uogólniając, wyłącznie co drugi badany (54,4%) przedstawił argumenty przemawiające za utrzymaniem obecnych warunków uprawniających górników do przechodzenia na wcześniejszą emeryturę. Warto zauważyć, że obecny system został dużo lepiej oceniony przez robotników niż osoby dozoru (odpowiednio: 47,6% wskazań i 36,8% wskazań). Podobne relacje zachodzą wśród osób młodszych i starszych: do 30 lat – 60,9% wskazań, od 31 do 40 lat – 40,7%, 41 lat i więcej – 26,7% wskazań. Można wnioskować, że młodzi respondenci, przed którymi jeszcze wiele lat pracy zawodowej, są mniej pewni, czy w ich przypadku zachowane zostaną obecne (korzystne ich zdaniem) warunki uprawniające do otrzymania górniczej emerytury. Tym samym, ich motywacja do zabrania głosu w sprawie pozostawienia obecnych warunków emerytalnych w niezmienionej formie, była większa, niż w przypadku osób, którym do emerytury nie pozostało już wiele lat.

Wymieniane przez górników argumenty, przemawiające za obecnym systemem, można uszeregować w następujące pięć kategorii (rys. 4):

- 1) ciężkość pracy – 16,5% badanych,
- 2) ciężkość/szkodliwość warunków pracy – 36% badanych,
- 3) ryzyko wypadkowe – 13,6% badanych,
- 4) ryzyko chorobowe – 10,7% badanych,
- 5) inne – 4,9% badanych.

Piąta kategoria obejmowała odpowiedzi, takie jak: system jest sprawiedliwy (2 wskazania), jest to dobre rozwiązanie (1 wskazanie), ludzie nie lubią zmian, a tym bardziej na gorsze (1 wskazanie), warunki przejścia na emeryturę powinny być znane w momencie podejmowania pracy (1 wskazanie).

Porównanie rodzaju wypowiedzi badanych z zajmowanym przez nich stanowiskiem i posiadany wiekiem wskazuje, że bogatszą argumentacją posługiwali się częściej robotnicy niż osoby dozoru (osoby zajmujące stanowiska dozoru koncentrowały się wyłącznie na ciężkości pracy i ciężkości/szkodliwości warunków pracy). Z kolei proporcjonalnie najwięcej badanych, wysuwających konkretne argumenty w każdej z wyodrębnionych kategorii można znaleźć wśród ankietowanych, którzy nie przekroczyli 30 roku życia.



Rys. 4. Argumenty przemawiające za obecnym systemem emerytalnym dla górników według badanej grupy (N = 103)

Fig. 4. Arguments for the present pension system for miners according to the examined group (N = 103)

Warto zauważyć, że jedynie dwie osoby sformułowały argumenty przeciwne obecnemu systemowi. Pierwszy badany odniósł się do problemu zbyt niskiej prawnej granicy wieku emerytalnego („zbyt wczesne przejście na emeryturę”). Drugi uznał, że zmiana obowiązujących warunków jest potrzebna ponieważ jest „zbyt wielu uprawnień”.

4. PODSUMOWANIE

Ekspert zajmujący się systemami emerytalnymi zwracają uwagę, że przy wyznaczaniu granicy wieku emerytalnego powinny być brane pod uwagę różne przesłanki zarówno natury prawnej, ekonomicznej, jak i społecznej. Gertruda Uścińska zauważa: „Ustalenie granicy wieku emerytalnego powinno być oparte na kryteriach zdrowotnych, w tym na poziomie zdolności do pracy, a także ekonomicznych – możliwości dalszej pracy, z uwzględnieniem sytuacji na rynku pracy. W ostatnim okresie coraz większą rolę przy ustalaniu wieku emerytalnego odgrywają czynniki ekonomiczne i demograficzne. (...) Wcześniejsze przechodzenie na emeryturę traktowane jest jako zapobieganie bezrobociu ludzi w starszym wieku. Jednakże taka polityka jest coraz rzadziej stosowana ze względu na sytuację demograficzną wielu państw europejskich, wzrastający odsetek ludzi w wieku starszym, a malejący – ludzi młodszych (Góra 2003), a także zweryfikowanie tezy, że zwalnianie starszych pracowników daje miejsca pracy młodym ludziom (Kryńska 2004). Na decyzję o granicy wieku emerytalnego wpływają także regulacje międzynarodowe. Często jednak decyzja jest podejmowana jako wynik układów i porozumień politycznych” (Uścińska 2010).

Ostatnie kryterium wymienione przez autorkę, tj. układy i porozumienia polityczne, miało zastosowanie w wypadku wcześniejszych emerytur górniczych. Tak przynajmniej wynika z licznych doniesień medialnych, dla przykładu krótki cytat z tygodnika „Polityka”: „Jak uzgodnić choćby definicję, czym emerytury być powinny, skoro jednocześnie funkcjonuje w kraju aż sześć, kompletnie różnych systemów emerytalnych? KRUS – jako sposób transferu pomocy socjalnej dla rolników, bez względu na ich sytuację materialną. Mundurowe – jako rekompensata za niskie pensje i niebezpieczną pracę. Górnicze – bo udało się je wywalczyć kilofami pod Sejmem, bez przekonujących argumentów merytorycznych. Dla sędziów i prokuratorów – jako

forma przywileju” (Solska 2011). Z przeprowadzonej analizy rozwiązań dotyczących emerytury górniczej w Europie wynika, że nie tylko w Polsce, ale też w wielu innych państwach, górnicy z reguły posiadają przywilej przechodzenia na emeryturę we wcześniejszym wieku niż pozostali ubezpieczeni, nawet tam, gdzie górnictwo węglowe jest niszową gałęzią gospodarki. I chyba nie wszyscy „wywalczyli je kilofami” pod parlamentem.

Spółeczeństwo polskie, jak wynika z badań prowadzonych przez CBOS, jest przeciwne podniesieniu wieku emerytalnego, w tym także podniesieniu wieku emerytalnego dla kobiet (w celu zrównania go z wiekiem mężczyzn). Natomiast w kwestii przywilejów emerytalnych, większość popiera postulat likwidacji przywilejów emerytalnych pracowników służb mundurowych i rolników, jednak prawo do wcześniejszej emerytury przyznaje m.in. górnikom. W opinii większości Polaków wcześniejsze emerytury są bardzo korzystne dla samych emerytów, znacznie mniej dla ogółu zatrudnionych, a zdecydowanie niekorzystne dla polskiej gospodarki.

Postulat zachowania przez górników przywileju przechodzenia na wcześniejszą emeryturę znajduje poparcie wśród samych zainteresowanych. Przeprowadzony sondaż pokazał bowiem, że nie ma powszechnego przyzwolenia wśród badanych górników na wprowadzenie w tym względzie zmian w obowiązujących warunkach. Za zachowaniem status quo przemawiają – zdaniem górników – ciężkie, szkodliwe warunki, w jakich wykonują swoją pracę, trudność samej pracy oraz ponoszone ryzyko wypadkowe i chorobowe. Obecnego systemu bronili, relatywnie częściej robotnicy niż osoby dozoru, podobnie osoby młodsze niż starsze. Można wnosić, że młodzi górnicy, przed którymi jeszcze wiele lat pracy zawodowej, są mniej pewni, czy w ich przypadku zachowane zostaną obecne korzystne warunki uprawniające do otrzymania górniczej emerytury.

Badani górnicy, podobnie jak większość społeczeństwa, są przekonani, że wcześniejsze emerytury będą korzystne dla samych emerytów, mniej korzystne dla ogółu zatrudnionych, a zdecydowanie niekorzystnie wpłyną na polską gospodarkę. Tak jak większość Polaków, tak i sami górnicy są negatywnie nastawieni do podnoszenia wieku emerytalnego (przy czym opinie te nie były odnoszone do pracujących w warunkach szczególnych).

Górnicy przyznają prawo do zachowania dotychczasowych przywilejów nie tylko własnej grupie zawodowej (choć w szczególności właśnie jej), ale także policjantom, żołnierzom, rolnikom i nauczycielom. Prawa tego odmawiają jednak sędziom i prokuratorom. W tym kontekście, trudno zarzucić górnikom, iż w myśleniu o systemie emerytalnym, kierują się wyłącznie partykularyzmem grupowym. W odniesieniu do własnej grupy zawodowej uznają, że posiadany przywilej przechodzenia na wcześniejszą emeryturę jest społecznie sprawiedliwy.

Zdecydowane poparcie dla przywileju wcześniejszej górniczej emerytury wiąże się ze znacznym poziomem zadowolenia ze sposobu, w jaki działa system ubezpieczeń emerytalnych górników. Badani górnicy w większości aprobują warunki przechodzenia na wcześniejsze emerytury stawiane przez ustawodawcę, nie dając tym samym przyzwolenia na zmianę obowiązującej granicy wieku.

Przeprowadzone badania przyniosły wiele refleksji. Głównym spostrzeżeniem jest niski poziom przyzwolenia górników na zmianę obowiązujących warunków uzy-

skania górniczej emerytury, w tym prawnej granicy wieku emerytalnego. Sytuacja ta może nieco utrudnić negocjacje, szczególnie w kontekście zmian w górniczych emeryturach zapowiadanych przez premiera Donalda Tuska w listopadowym exposé. W jednej tylko sprawie, być może łatwiej będzie osiągnąć porozumienie – jest to korekta listy stanowisk uprawniających do skorzystania z prawa do emerytury górniczej.

Literatura

1. Babbie E. (2005): *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa, Wydaw. Naukowe PWN, s. 201–208.
2. Bukowski M., Lewandowski P. (2011): Czy należy się bać podniesienia wieku emerytalnego? IBS Policy Paper nr 1, s. 5.
3. Bułgarskie związki zbierają podpisy przeciw reformie emerytur, 16 września, 13:16, PD/PAP.
4. Dziubińska-Michalewicz M. (2005): Szczególne uprawnienia emerytalno-rentowe górników w wybranych krajach UE. Warszawa, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz.
5. Głogowski T. (2011): Ach, górnikiem być (<http://wyborcza.biz>) 14.09.2011.
6. Kłós B. (2011): Europejskie systemy emerytalne – stan i perspektywy. Warszawa, Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych. Analizy BAS nr 5 (<http://www.bas.sejm.gov.pl>).
7. Kostrzewski L., Miączyński P. (2011): Czy to już koniec przywilejów emerytalnych? (<http://wyborcza.biz>, 29.11.2011).
8. Pożeraj J. (2007): System emerytalny w Bułgarii. *Polityka Społeczna* nr 9, s. 16–18.
9. Roguska B. (2008): System emerytalny – oceny i postulaty. *Komunikat z Badań*. Warszawa, CBOS (<http://www.cbos.pl>).
10. Roguska B. (2011): Opinie o planowanych zmianach w systemie emerytalnym. *Komunikat z Badań*. Warszawa, CBOS (<http://www.cbos.pl>).
11. Solska J. (2011): Państwo to oni? *Polityka* nr 3 (2790) z 15.01.2011, s. 12–14.
12. System emerytalny 9 lat po reformie. *Studia BAS* nr 11. Warszawa, Kancelaria Sejmu, Biuro Analiz Sejmowych 2008, s. 178.
13. Szczepańska J. (2007): Wcześniejsze emerytury i praca zarobkowa emerytów. *Komunikat z Badań*. Warszawa, CBOS (<http://www.cbos.pl>).
14. Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst ujednolicony), opracowany na podstawie: Dz. U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227, z 2010 r. Nr 40, poz. 224, Nr 134, poz. 903, Nr 238, poz. 1578, Nr 257, poz. 1726, z 2011 r. Nr 75, poz. 398, Nr 149, poz. 887, Nr 168, poz. 1001, Nr 187, poz. 1112, Nr 205, poz. 1203 (<http://isap.sejm.gov.pl>).
15. Uścińska G. (2010): Kierunki rozwiązań w zakresie wieku emerytalnego. W: *Gospodarka i czynniki demograficzne a system emerytalny*. Warszawa, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, s. 64–65 (www.ibngr.pl).
16. <http://www.deutsche-rentenversicherung-bund>.
17. <http://www.eures-triregio/eu/pl>.
18. <http://www.ibngr.pl>.
19. <http://www.mps-pension.org.uk/>.
20. <http://www.nettg.pl>.
21. <http://www.praguepost.com/business/2518-miners-granted-early-retirement.html>.
22. <http://www.rp.pl/artykul/662634.html>.
23. <http://www.rp.pl/artykul/662634.html>.
24. <http://www.rp.pl/artykul/662634.html>.
25. <http://www.towerswatson.com/spain/research/1483>.
26. <http://www.zus.pl>.